

УДК 344.4 DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(117\)04](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(117)04)

JEL Classification K23

БОРИСОВ Євген к. ю. н., доцент кафедри військової підготовки
Одеського державного екологічного університету
E-mail: borysov2021@ukr.net вул. Львівська, 15, м. Одеса, 65016, Україна
ORCID: 0000-0002-2138-4862

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

Досліджено відображення аспектів правової регламентації діяльності військово-морських сил у працях істориків флоту. Розглянуто формування історії флоту з XVII ст. у вимірі спеціальних досліджень і робіт з питань військово-морської тактики та стратегії. Доведено, що на першому етапі ці дослідження мали характер емпіричного узагальнення та забезпечення тактичної діяльності вітрильного, а потім механізованого флоту, проте з кінця XIX ст. зазначений досвід накопичений у рамках опрацювання морської стратегії.

Ключові слова: військово-морські сили, історія флоту, військово-морське право, військово-морська доктрина, військово-морська стратегія.

Постановка проблеми. Аналіз еволюції регламентації військово-морських сил без дослідження відповідних аспектів у військово-морській історичній думці здійснити неможливо. Насамперед відповідні наукові праці не мають юридичної спрямованості, проте зміст та природа діяльності військового флоту є предметом у вимірі його становлення та розвитку. Водночас їх узагальнення та оцінка у правовому вимірі була б корисною саме у контексті визначення зв'язку між історичною думкою та розвитком військово-морського права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна історіографія розвитку військово-морських сил й аспектів їх правового забезпечення є доволі обмеженою. Варто зауважити, що в методичному виданні Е. Плешка та Б. Бабіна [1] відсутні спеціальні, монографічні дослідження. Окремі виміри зазначеної проблематики розглянуто в дисертації Г. Курабцевої у 2013 р., зокрема діяльність військово-морських судів Російської імперії на українських землях у XVIII–XX ст. [2]. У дослідженні Л. Левченка у 2018 р. приділено увагу Чорноморському центральному військово-морському архіву [3]; у праці Є. Вдовиченка у 2014 р. висвітлено питання суднобудування на Чорноморському військово-морському флоті у першій половині XIX ст. [4]; вчений І. Рябуха у 2018 р. досліджував проблему організації морської освіти у Російській імперії [5].

У науково-популярних історичних працях щодо українського флоту вчені О. Олійников у 2004 р. [6], Я. Тинченко у 2012 р. [7],

Ю. Гузенко у 2013 р. [8] та М. Мамчак у 2013 р. [9] стисло розглянули аспекти нормативного забезпечення флоту. Останніми роками теоретики військової науки у своїх працях досліджували питання організаційного забезпечення морських сил, зокрема науковці С. Соколюк у 2009 р. [10], Й. Раджапакса у 2014 р. [11] та О. Нашивочников у 2016 р. [12], проте відповідні аспекти також не деталізувалися.

Отже, попри дослідження питання нормативного забезпечення збройних сил, відповідних праць щодо еволюції правової регламентації військово-морських сил досі бракує. Тож ключовою проблемою наразі є феномен історії військово-морських сил як складової історичної науки та водночас зв'язок цього феномена з еволюцією правового забезпечення військово-морських сил та його правовим відображенням.

Метою дослідження є співвіднесення глобальної історичної думки та правового забезпечення діяльності військово-морських сил. Тож варто розглянути відповідну історичну думку, її втілення у працях з військово-морської доктрини та стратегії, оцінити значення відповідних праць для розвитку військово-морського права.

Матеріали та методи. У процесі дослідження використано системний, історико-правовий, порівняльний, гносеологічний, герменевтичний, біографічний методи. Стаття ґрунтується на результатах аналізу першоджерел і публікацій з історії військово-морських сил періоду XVII–XX ст.

Результати дослідження. Відповідні наукові праці та безпосередньо доктрина діяльності флоту виникли у новітні часи та сформувалися у цілісному вигляді наприкінці XIX ст. Проте до утворення такої доктрини діяльність морських сил ретроспективно досліджували науковці провідних європейських країн, зокрема, на цій тематиці зупинився французький єзуїтський священник Пол Осте у 1697 р. у своїй праці «Мистецтво морської війни, або угоди щодо морського маневрування» [13]. Понад сторіччя морські офіцери різних країн користувалися цією працею як настільним підручником. П. Осте не лише сформулював лінійну бойову тактику вітрильного флоту, скомпоновану в п'ять порядків, але й описав попередній досвід морських битв, у яких флоти, не знаючи маневрів, мовою автора, «були як варвари, що ведуть війну без знань, без порядку, залишив усе на розсуд долі та випадку»¹ [14, с. 56]. Фактично використовуючи історичний досвід, П. Осте розробив переконливі тактичні рекомендації.

Історичний аналіз здійснено у праці «Морська тактика, або порядок еволюцій та сигналів», що видана у 1763 р. Біготом де Морогом, французьким артилеристом, який надалі став командиром військових кораблів і першим керівником заснованої в той період Морської академії у Бресті [15]. Французький учений та колега де Морога Дюамель де Монсо обіймав посаду генерального інспектора флоту; у своїх працях досліджував аспекти організації будівництва військових кораблів [16] та охорони здоров'я екіпажу [17].

¹ Усі цитати з іншомовних джерел наводяться у перекладі автора статті.

Схожий підхід з урахуванням історичного досвіду має й праця критика ідей П. Осте, британського вченого Джона Клерка з Елдіна «Нариси з морської тактики: система та історія», яка видана у 1779 р. [18]. Хоча певні інструкції та технічні розробки публікувалися й раніше, саме праці П. Осте та Дж. Клерка стали засадами поєднання історичного досвіду та практичної організації діяльності флоту (так, адмірал Нельсон цитував Дж. Клерка у власних наказах).

У XVIII ст. з'явилися біографічні праці, присвячені видатним флотоводцям, зокрема «Життя британських адміралів: нова та точна морська історія з найдавніших часів» Джона Кемпбелла, що видана в Дубліні у 1748 р. [19]. Дж. Кемпбелл вказує на виняткове значення військово-морської історії для життя морських націй і зазначає, що всі цитати стародавніх і закордонних науковців використані ним вірно та дослівно.

Європейським історикам флоту XIX ст. у висвітленні етапів розквіту, стагнації або занепаду національних військово-морських сил характерний певний критицизм. Так, Бонфіль Лаперуз у праці «Морська історія Франції» 1845 р. вказував на те, що у XVIII ст. «загрузнувши саме в фальшивій економії», морське міністерство вимагало від адміралів, «через надзвичайні витрати, необхідні для утримання флоту», «дотримуватися великої обережності». Дослідник критикував, зокрема, розпорядження «не вступати в битви, які могли супроводжуватися втратою кораблів», та зауважував, що «система, в основу якої покладено те, що адмірал не повинен користуватися всією силою, що перебуває в його розпорядженні», «підриває моральну силу для порятунку матеріальних засобів, призводить до сумних наслідків» [20, с. 57].

Юр'єн де Грав'є у праці «Морські війни Республіки та Імперії» вказує, що через сто років після такої політики засмучена постійними невдачами флоту влада «тримала наші кораблі збройними тільки для того, щоб зобов'язати наших ворогів до блокад, величезна вартість яких повинна була врешті-решт виснажити їх фінанси» [21, с. 154].

У виданій у 1867 р. праці «Морські битви Франції» колишній командир військового корабля Онесім Ж. Трудо наголошував про «вади системності дій уряду» та безмежні «розкрадання доходів держави і адміралтейства». Він вважав, що задля «збереження, серед загального розкрадання, небагатьох збройних кораблів все частіше і частіше робилися поступки ворогові», через що на флоті формувалася «оборонна ситуація, настільки ж вигідна ворогові, скільки ж чужа духу нашого народу». Автор акцентував на тому, що «боязка обачність перед ворогом, нав'язана нам за наказом, змінила з плином часу національний характер, та зловживання цією системою призводило до вчинків не дисциплінарних та до відступу від свого боргу під вогнем ворога, приклади чого марно було б шукати в попередні часи» [22, с. 77; 23, с. 45].

Досліджуючи розвиток французького флоту попереднього сторіччя, французький морський командир і політик Огюст Гужар

у своїй праці 1877 р. «Морська війна: воєнні інституції з часу утворення до сьогодні» визначив, що «сумний стан флоту за царювання Людовика XV закрит для офіцерів доступ до блискучої кар'єри сміливих вчинків і вдалих боїв та змусив їх звернутися до своїх власних сил; вони отримали при вивченні своєї справи знання, які їм належало піддати випробуванням у наступні роки» [24, с. 56; 23, с. 47]. До того ж О. Гужар був активним учасником бойових дій та отримав два поранення під час Кримської кампанії 1854–1855 рр. Водночас праці французьких авторів, що наповнені ретроспективним аналізом серії вже історичних на той час національних невдач на морі, стали підґрунтям для наукових досліджень нового рівня.

Варто зазначити, що Філіпом Х. Коломбом та Альфредом Т. Мехеном активно використано тематику вищенаведених історичних науковців. П'ятнадцятирічний Ф. Х. Коломб у 1846 р. пішов на службу до Королівського флоту Великобританії та у 1892 р. отримав звання віцеадмірала. Ф. Х. Коломб був відомим через запроваджені ним новації у сфері флотських сигналів і дослідження тактики вітрильного флоту. Але світове значення отримала його праця «Морська війна» 1891 р., що стала винятковим універсальним історичним дослідженням діяльності військового флоту з XV ст. та водночас вважається першою цілісною теорією морської війни [25; 26].

Як влучно наголошував Ф. Х. Коломб, праці з морської історії, «особливо написані англійською мовою в близький нам час», є «найбільш незадовільними». Автор виокремлює їх у дві категорії: у першій автори «задовольняються голою хронологічною передачею подій, що не має іншого зв'язку, як за часом і місцем». Друга категорія праць «написана для прославлення або засудження окремих особистостей, якості яких обговорювалися на підставі окремих не пов'язаних між собою фактів» [26, с. 22].

Ф. Х. Коломб констатував, що «історики зазвичай не приділяли уваги причинам успіху або невдачі в морській війні»; не пов'язували між собою фактів або подій, що необхідно для цієї мети. Він вважав, що морські командири, звертаючись до відповідних подій, «здавалося, були цілком переконані в силі причин, що лежать поза областю їх контролю, та, задоволені їх очевидністю, рідко навіть натякали на них». Станом на час написання «Морської війни» «письменників по морській стратегії немає рішуче жодного; письменників з морської тактики дуже мало, і праці їх розділені між собою великими проміжками часу; вони зазвичай писали так, як ніби вивчення тактики маневрування обіймає весь предмет». Підсумовуючи, Ф. Х. Коломб зазначав: «Основні закони морської війни, які я намагався простежити в історії століть, протягом яких Англія будувала свою могутність», які «безумовно панували б й у всякій морській війні, яка могла б тепер виникнути, і щоб у підготовці та прогнозі ходу останньої на ці закони можна було покластися цілком» [26, с. 24, 25].

А. Т. Мехен, син професора Військової академії США у Вест-Пойнті, який закінчив Військово-морську академію США у Аннаполісі у 1859 р. і 40 років займав офіцерські посади в американському флоті, з 1886 р. до 1889 р. очолював Військово-морський коледж у Ньюпорті та викладав історію та тактику флоту. У 1890 р. він видав фундаментальну працю «Вплив морської сили на історію, 1660–1783», у якій довів вирішальне значення військово-морської сили для національного історичного розвитку країн і народів [27]. Автор констатував, що аналіз стану справ національного флоту залежить від низки факторів, частина з яких має саме історичний характер [23, с. 45].

За теорією А. Т. Мехена, морська сила ґрунтується як на історичному дусі нації, так і на політиці її уряду, що потребує аналізу, зокрема саме ретроспективного. Проте, попри те, що «історія прибережних націй визначалася менш проникливістю і передбачливістю урядів, ніж умовами положення, протягу, обрисами берега, чисельністю і характером народонаселення», водночас «мудрі та дурні діяння окремих осіб мають у відомі епохи великий вплив на розвиток морської сили в широкому сенсі, який містить не тільки військову силу на воді, пануючу на морі або на тій або іншій частині його силою зброї, але також мирне торговельне мореплавство, з якого одного тільки виникає військовий флот природним шляхом і на яке тільки він міцно спирається» [23, с. 48].

Теза А. Т. Мехена про те, що «необхідність військового флоту, в прямому розумінні слова, випливає з існування мирного флоту і зникає разом з ним, за винятком випадку, коли нація має наступальні прагнення і містить флот єдино як галузь військових установ», проходить у його працях червоною стрічкою. Автор вважає, що «морська політика змінювалася як з духом століття, так і з характером і ступенем далекоглядності правителів», та завважає, що «залишається ще відкритим питання про те, чи буде демократичний уряд володіти достатньою далекоглядністю і великою чутливістю ... а також готовністю забезпечити процвітання згаданої [морської] сили належними грошовими витратами в мирний час, а все це необхідно для підготовки до війни» [23, с. 50]. Науковець наголошує, що саме «завдяки простоті урядового механізму в абсолютній монархії таким чином виявилось, яким великим може бути вплив уряду і на зростання, і на занепад морської сили». За таких умов «дивовижне зростання флоту, зумовлене діями уряду, змінюється його прив'яданням, коли прихильність до нього нового уряду зникає». За концепцією А. Т. Мехена, вплив уряду на вказані процеси має носити характер «заходів, спрямованих на створення для нації флоту, якщо і не здатного до плавання далеко від країни, то щонайменш здатного підтримувати свободу доступу в свої порти для дружніх і нейтральних суден». Водночас А. Т. Мехен не лише зупиняється на думках французьких й англійських авторів і навіть на тезах античних філософів щодо дій флоту, але й досліджує вплив на діяльність морського

флоту з боку історичних міждержавних угод, зокрема Декларації збройного суверенітету 1780 р. [23, с. 51].

У 1892 р. А. Т. Мехен видав працю «Вплив морської сили на Французьку революцію та імперію, 1793–1812», у якій показав взаємний вплив військового та комерційного контролю над морем та морською економікою як передумову морської війни. Він розвинув власні погляди на стратегію діяльності флоту, користуючись широким історичним матеріалом, спираючись на морське законодавство Великої Британії двох попередніх століть, аналізуючи практику організації морської справи. А. Т. Мехен також аналізує політику західних країн щодо спроб інтервенції російського флоту в Середземне море та ефективної протидії таким спробам через суто організаційні заходи. Так, він вважає, що серія перемог російського вітрильного флоту кінця XVIII ст. припинилася після заборони Великої Британії власним офіцерам переходити на службу до Росії [28, с. 92]. Варто зазначити, що праці А. Т. Мехена стали не лише класикою військово-морської доктрини та історії флоту, але й безпосередньо вплинули на розвиток національних військових флотів світових держав у переддень Першої світової війни [27; 23].

Також класичною є праця Бредлі А. Фіске 1919 р. «Від гарде-марина до контрадмірала», автор якої закінчив Військово-морську академію США у 1874 р. та служив на американському флоті до 1911 р., і став відомим через чисельні технічні новації та винаходи. Відставка Б. А. Фіске зумовлена його тривалими дебатами з керівництвом військового флоту щодо необхідного порядку його організації та роботи, та після неї його пропозиції та концепції все ж з часом увійшли у практику військово-морських сил США, зокрема в рамках утворення Штабу Командувача Флотом [29]. До того ж і після Першої світової війни військово-морська теорія, яка містила військово-морську історію, розкривалася насамперед у фундаментальних виданнях англійських та американських дослідників, що обіймали відповідальні флотські посади та мали власний широкий практичний досвід.

Варто зупинитися й на енциклопедичних працях британського адмірала Герберта У. Річмонда «Морська сила у сучасному світі» 1934 р. та «Державні діячі та морська сила» 1946 р. [30]. Обіймаючи офіцерські посади на кораблях Королівського флоту з 1885 р., він захопився дослідженням військово-морської історії, не маючи при цьому спеціальної історичної освіти. У 1906 р. Г. У. Річмонд перейшов до штату британського Адміралтейства та став професійно займатися історією флоту, але з часом повернувся до командування бойовими кораблями. З 1926 р. він став керманічем Імперського коледжу оборони, але у 1931 р. звільнився із флоту через незгоду зі шляхами його розвитку й надалі викладав історію флоту в Кембриджському та Оксфордському університетах [31]. У дослідженні англійського ветерана підводного флоту Першої світової війни та політичного діяча Бернарда К. Екворта

«Флот та наступна війна» 1934 р. та «Флот наразі» 1940 р. [32] наведено загальну дискусію щодо майбутнього військово-морських сил та доцільних і ефективних форм їх економічного забезпечення. Серед американських істориків флоту варто згадати професора Військово-морської академії США Керола С. Алдена, який спільно з теоретиком флоту Уільямом О. Стівенсом видав у 1943 р. фундаментальну працю «Історія флоту США», чому передував вихід низки тематичних творів цього дослідника [33].

У міжвоєнний період ХХ ст. найгрунтовніші історичні праці з військово-морських питань видані групою американських вчених. Це, зокрема, монографія професора Дьюкського університету Теодора Роппа 1937 р. «Розвиток сучасного флоту. Військово-морська політика Франції 1871–1904 років» [34], «Анатомія британської морської сили. Історія британської військово-морської політики до дредноутів, 1880-1905 роки» професора Орегонського університету Артура Дж. Мардера 1940 р. [35] та «Виникнення броньованих кораблів» професора Гарвардського університету Джеймса П. Бакстера 1933 р. [36]. Науковці вивчають розвиток флоту відповідно до загального історичного контексту, міжнародних відносин та національної державної діяльності, ними сформовано найефективніший шлях дослідження спеціальних військово-морських питань. Автори отримали широке прижиттєве визнання.

Особливе місце в системі досліджень історії флоту займають праці американського дослідника Уільяма Д. Пульстона, зокрема «Вище командування у Світовій війні» 1934 р. і «Вплив морської сили у Другій світовій війні» 1947 р. [20; 37]. У. Д. Пульстон був професійним військовим моряком, який проходив службу на кораблях з 1912 р., після Першої світової війни служив у Гідрографічному бюро США, а у 1934–1937 рр. очолював розвідувальну службу Військово-морських сил США. Під час Другої світової війни У. Д. Пульстон був радником з питань економічної війни у Секретаріаті Військово-морських сил США [38]. У фундаментальних й авторитетних у військово-морському середовищі працях Г. У. Річмонда та У. Д. Пульстона розвинуті ідеї та концепції Ф. Х. Коломба й А. Т. Мехена щодо концепції існування та застосування військово-морських сил, а також й відповідні системні погляди на історію й еволюцію військово-морського флоту.

Висновки. Історичні дослідження розвитку військово-морських сил виникли на відповідному науковому рівні в рамках опрацювання військово-морської тактики та стратегії французькими, англійськими й американськими авторами, праці яких мають пов'язану між собою універсальну та загальноновизнану систему наукового пошуку, розпочатого наприкінці ХVII ст. На першому етапі дослідження мали характер емпіричного узагальнення та забезпечення тактичної діяльності вітрильного, а потім механізованого флоту. З кінця ХІХ ст. зазначений досвід накопичений у межах опрацювання морської стратегії, що

отримала універсальний характер і безперечний авторитет для військово-морських сил більшості країн світу.

Крім використання у працях з морської тактики та стратегії, історія військово-морських сил з XVIII ст. відображалася у біографічних працях, а у XX ст. значна частина відповідних історичних праць мала характер мемуарів. Оскільки визнані на світовому рівні фундаментальні праці з морської стратегії та тактики належать насамперед американським та англійським авторам, вітчизняний вимір історичного наукового пошуку в цій сфері є вкрай обмеженим. Тож зазначена проблематика потребує нових наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабін Б. В., Плешко Е. А. Правові стандарти військової морської діяльності. Одеса: Фенікс, 2015. 93 с.
2. Курабцева Г. П. Правові основи організації військових та військово-морських судів Російської імперії на українських землях в XVIII – початку XX ст.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2013. 20 с.
3. Левченко Л. Л. Чорноморський центральний військово-морський архів (1794–1934). Дослідження. Документи. Склад фондів: реконструкція. Миколаїв: Іліон, 2018. 659 с.
4. Вдовиченко Є. В. Суднобудування і Чорноморський військово-морський флот у першій половині XIX ст.: стратегічні завдання та шляхи їх реалізації: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Миколаїв, 2014. 20 с.
5. Рябуха І. М. Морська освіта у діяльності адміралів Чорноморського флоту, військових губернаторів і морських міністрів (в імперську добу). Херсон: Айлант, 2018. 180 с.
6. Олійников О. С. Сторінки історії Українського військово-морського флоту. О.: Маяк, 2004. 189 с.
7. Тинченко Я. Ю. Військово-морські сили України, 1917–1921. К.: Темпора, 2012. 114 с.
8. Гузенко Ю. І. Військово-морське мистецтво українського козацтва (перша половина XVII ст.). Миколаїв: Іліон, 2013. 123 с.
9. Мамчак М. А. Військово-морське будівництво в Україні у XX ст. Севастополь: Просвіта, 2013. 315 с.
10. Соколюк С. М. Дії військово-морських сил у боротьбі з тероризмом на морі (70-ті роки XX ст. – початок XXI ст.): дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22. К., 2009. 278 с.
11. Раджапакса Й. К. Обґрунтування рекомендацій щодо підвищення ефективності застосування сил (військ) Військово-Морських Сил під час виконання завдань захисту економічної діяльності держави на морі: автореф. дис. ... канд. військ. наук: 20.01.01. Київ, 2014. 20 с.
12. Нашивочников О. О. Створення основ Військово-Морських Сил України (1991–1994): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22. Київ, 2016. 20 с.
13. Paul Hoste. *Oxford Reference*. URL: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195130751.001.0001/acref-9780195130751-e-0377>.
14. Hoste P. *L'art des armees navales, ou Traite des evolutions navales, qui contient des regles utiles aux officiers generaux d'une armee navale, avec des*

- exemples tirez de ce qui s'est passe de plus considerable sur la mer depuis cinquante ans. Lyon: A. H. de C. Tourville, 1697. 424 p.
15. Bigot de Morogues S. Tactique navale, ou, Traite des evolutions et des signaux; avec figures en taille-douce. Paris: H. L. Guerin & L. F. Delatour, 1763. 481 p.
  16. Duhamel du Monceau H. L. Elemens de l'architecture navale, ou Traite pratique de la construction des vaisseaux. Paris: C.-A. Jombert, 1758. 484 p.
  17. Duhamel du Monceau H. L. Moyens de conserver la sante des equipages des vaisseaux: avec la maniere de purifier l'air des salles des hopitaux; et courte description de l'hospital Saint-Louis. Paris: Guerin & L. F. Delatour, 1759. 300 p.
  18. Clerk J. E. An Essay on Naval Tactics: Systematical and Historical. With Explanatory Plates. In Four Parts. Part I. L.: T. Cadell, 1790. 165 p.
  19. Campbell J. Lives of the British Admirals: Containing a New and Accurate Naval History, from the Earliest Periods. Dublin: G. & A. Ewing. Vol. 1. 1748. 356 p.
  20. Lapeyrouse B., Leonce L. Histoire de la marine Francaise. Paris: Dentu, 1845. Vol. 3. 412 p.
  21. De la Graviere J. Guerres Maritimes sous la Republique et l'Empire. Paris: Charpentier, 1847. 325 p.
  22. Troude O. Batailles navales de la France. Paris: Challamel aine, 1867. Vol. 1. 476 p.
  23. Мэхэн А. Т. Влияние морской силы на историю 1660–1783. СПб.: Типография Морского Министерства, 1895. 420 с.
  24. Gougard A. La marine de guerre: ses institutions militaires, depuis son origine jusqu'a nos jours. Bruxelles, E. Sardou, 1877. 432 p.
  25. Colomb Philip Howard. British naval officer and historian. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Philip-Howard-Colomb>.
  26. Коломб Ф. Морская война. Ее основные принципы и опыт. СПб.: Тип-я Морского Министерства, 1894. 600 с.
  27. Mahan Alfred Thayer. United States naval officer. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Alfred-Thayer-Mahan>.
  28. Mahan A. The influence of sea power upon the French revolution and empire: 1793–1812. L.: Sampson Low, Marston, 1892. 411 p.
  29. Fiske Bradley Allen. United States naval officer. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Bradley-Allen-Fiske>.
  30. Richmond H. W. Sea Power in the Modern World. L.: G. Bell & Sons. 1934. 323 p.
  31. Richmond Herbert William. *Dreadnought Project*. URL: http://dreadnoughtproject.org/tfs/index.php/Herbert_William_Richmond.
  32. Acworth B. C. The Navy's Here. L.: R. Tuck and Sons, 1940. 48 p.
  33. Alden C. S. Westcott A. F. The United States Navy: A History. Chicago: J. B. Lippincott Company, 1943. 452 p.
  34. Ropp T. The Development of a Modern Navy: French Naval Policy 1871–1904. Annapolis: Naval Institute Press, 1987. 439 p.
  35. Marder A. J. The Anatomy of British Sea Power: A History of British Naval Policy in the Pre-Dreadnought Era, 1880–1905. NY.: A. A. Knopf, 1940. 580 p.
  36. Baxter J. P. The Introduction of the Ironclad Warship. Cambridge: Harvard University Press, 1933. 398 p.
  37. Puleston W. D. The Influence of Sea Power in World War II. New Haven: Yale University Press, 1947. 310 p.
  38. William Dilworth Puleston. URL: <https://valor.militarytimes.com/hero/9949>.

Стаття надійшла до редакції 02.06.2021.

Borysov Ye. Legal regulation of naval forces activity: world experience.

Background. *The analysis of the evolution of the regulation of the navy cannot be carried out without considering the reflection of the relevant aspects in the naval historical thought. These scientific researches first of all have no legal orientation and have as their subject the content and nature of the activity of the navy, in particular in measuring its formation and development. At the same time, their generalization and evaluation in the legal dimension would be useful in the context of determining the relationship between historical thought and the development of naval law.*

An analysis of recent research and publications has shown that, despite aspects of the attention of legal historians to the issue of regulatory support of the armed forces, there is no relevant works on the evolution of the legal regulation of the navy.

The **aim** of the article is to correlate global historical thought and legal support for the activities of the navy. To solve this goal, it is necessary to determine the development of relevant historical thought, to characterize its implementation in the works on naval doctrine and strategy, to assess the importance of relevant works for the development of naval law.

Materials and methods. *In the course of the research historical-legal, comparative, systemic, epistemological, hermeneutic, biographical methods were used.*

Results. *The reflection of aspects of legal regulation of activity of naval forces in works of historians of fleet is investigated. The formation of the history of the navy from the seventeenth century in terms of special research and works on naval tactics and strategy is considered. It is proved that at the first stage these researches had the character of empirical generalization and provision of tactical activity of the sailing and then mechanized fleet, but from the end of the XIX century this experience was gained in the development of a maritime strategy.*

Conclusion. *Historical studies of naval development first emerged at the appropriate scientific level as part of the development of naval tactics and strategies by French, British and American authors, whose works constitute an interconnected universal and universally recognized system of scientific research begun in the late seventeenth century. At the first stage, these studies were in the nature of empirical generalization and ensuring the tactical activities of the sailing and then mechanized fleet. But from the end of the XIX century this experience was gained in the development of a naval strategy, which gained universal character and indisputable authority for the naval forces of the most countries.*

In addition to use in works on naval tactics and strategy, the history of the navy from the eighteenth century reflected in biographical works, and in the twentieth century the most of the relevant historical works began to have the character of memoirs. Because the world-renowned fundamental works on naval strategy and tactics belong primarily to American and British authors, the domestic dimension of historical scientific research in this area is extremely limited. Thus, these issues require new research.

Keywords: naval forces, history of navy, naval law, naval doctrine, naval strategy.

REFERENCES

1. Babin, B. V., & Pleshko, E. A. (2015). *Pravovi standarty vijs'kovoï mors'koi' dijāl'nosti* [Legal standards of naval activity]. Odesa: Feniks [in Ukrainian].
2. Kurabceva, G. P. (2013). Pravovi osnovy organizacii' vijs'kovykh ta vijs'kovomors'kykh sudiv Rosijs'koi' imperii' na ukrai'ns'kykh zemljah v XVIII – pochatku XX st. [Legal bases of the organization of military and naval courts of the Russian Empire in the Ukrainian lands in the XVIII – early XX centuries.]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyi'v [in Ukrainian].
3. Levchenko, L. L. (2018). *Chornomors'kyj central'nyj vijs'kovo-mors'kyj arhiv (1794–1934). Doslidzhennja. Dokumenty. Sklad fondiv: rekonstrukcija* [Black Sea Central Naval Archive (1794–1934). Research. Documents. Composition of funds: reconstruction]. Mykolai'v: Ilion [in Ukrainian].
4. Vdovychenko, Je. V. (2014). Sudnobuduvannja i Chornomors'kyj vijs'kovo-mors'kyj flot u pershij polovyni XIX st.: strategichni zavdannja ta shljahy i'h realizacii') [Shipbuilding and the Black Sea Navy in the first half of the XIX century: strategic objectives and ways to implement them]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Mykolai'v [in Ukrainian].
5. Rjabuha, I. M. (2018). *Mors'ka osvita u dijāl'nosti admiraliv Chornomors'kogo flotu, vijs'kovykh gubernatoriv i mors'kykh ministriv (v impers'ku dobu)* [Maritime education in the activities of admirals of the Black Sea Fleet, military governors and naval ministers (in the imperial era)]. Herson: Ajlant [in Ukrainian].
6. Olijnykov, O. S. (2004). *Storinky istorii' Ukrai'ns'kogo vijs'kovo-mors'kogo flotu* [Pages of the history of the Ukrainian Navy]. Odesa: Majak [in Ukrainian].
7. Tynchenko, Ja. Ju. (2012). *Vijs'kovo-mors'ki syly Ukrai'ny, 1917–1921* [Naval Forces of Ukraine, 1917–1921]. Kyi'v: Tempora [in Ukrainian].
8. Guzenko, Ju. I. (2013). *Vijs'kovo-mors'ke mystectvo ukrai'ns'kogo kozactva (persha polovyna XVII st.)* [Naval art of the Ukrainian Cossacks (first half of the XVII century)]. Mykolai'v: Ilion [in Ukrainian].
9. Mamchak, M. A. (2013). *Vijs'kovo-mors'ke budivnyctvo v Ukrai'ni u XX st.* [Naval construction in Ukraine in the twentieth century]. Sevastopol': Prosvita [in Ukrainian].
10. Sokoljuk, S. M. (2009). *Dii' vijs'kovo-mors'kykh syl u borot'bi z teroryzmom na mori (70-ti roky HH st. – pochatok XXI st.)* [Actions of naval forces in the fight against terrorism at sea (70s of the XX century – beginning of the XXI century)]. *Candidate's thesis*. Kyi'v [in Ukrainian].
11. Radzhapaksa, J. K. (2014). *Obgruntuvannja rekomendacij shhodo pidvyshhennja efektyvnosti zastosuvannja syl (vijs'k) Vijs'kovo-Mors'kykh Syl pid chas vykonannja zavdan' zahystu ekonomichnoi' dijāl'nosti derzhavy na mori* [Substantiation of recommendations for improving the efficiency of the use of forces (troops) of the Navy in the performance of tasks of protection of economic activity of the state at sea]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyi'v [in Ukrainian].
12. Nashyvochnikov, O. O. (2016). *Stvorennja osnov Vijs'kovo-Mors'kykh Syl Ukrai'ny (1991–1994)* [Establishment of the foundations of the Naval Forces of Ukraine (1991–1994)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyi'v [in Ukrainian].
13. Paul Hoste. *Oxford Reference*. Retrieved from <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195130751.001.0001/acref-9780195130751-e-0377> [in English].
14. Hoste, P. (1697). *L'art des armees navales, ou Traite des evolutions navales, qui contient des regles utiles aux officiers generaux d'une armee navale, avec des exemples tirez de ce qui s'est passe de plus considerable sur la mer depuis cinquante ans*. Lyon: A. H. de C. Tourville [in French].

15. Bigot de Morogues, S. (1763). *Tactique navale, ou, Traite des evolutions et des signaux; avec figures en taille-douce*. Paris: H. L. Guerin & L. F. Delatour [in French].
16. Duhamel du Monceau, H. L. (1758). *Elemens de l'architecture navale, ou Traite pratique de la construction des vaisseaux*. Paris: C.-A. Jombert [in French].
17. Duhamel du Monceau, H. L. (1759). *Moyens de conserver la sante des equipages des vaisseaux: avec la maniere de purifier l'air des salles des hopitaux; et courte description de l'hopital Saint-Louis*. Paris: Guerin & L. F. Delatour [in French].
18. Clerk, J. E. (1790). *An Essay on Naval Tactics: Systematical and Historical. With Explanatory Plates*. (Four Parts). Part I. L.: T. Cadell [in English].
19. Campbell, J. (1748). *Lives of the British Admirals: Containing a New and Accurate Naval History, from the Earliest Periods* (Vol. 1). Dublin: G. & A. Ewing [in English].
20. Lapeyrouse, B., & Leonce, L. (1845). *Histoire de la marine Francaise* (Vol. 3). Paris: Dentu [in French].
21. De la Graviere, J. (1847). *Guerres Maritimes sous La Republique Et L'Empire*. Paris: Charpentier [in French].
22. Troude, O. (1867). *Batailles navales de la France* (Vol. 1). Paris: Challamel aine [in French].
23. Mjehjen, A. T. (1895). *Vlijanie morskoy sily na istoriju 1660–1783* [The influence of naval power on the history of 1660-1783]. SPb.: Tipografija Morskogo Ministerstva [in Russian].
24. Gougard, A. (1877). *La marine de guerre: ses institutions militaires, depuis son origine jusqu'a nos jours*. Bruxelles, E. Sardou [in French].
25. Colomb, Philip Howard. British naval officer and historian. *Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/biography/Philip-Howard-Colomb> [in English].
26. Kolomb, F. (1894). *Morskaja vojna. Ee osnovnye principy i opyt* [Naval war. Its basic principles and experience]. St. Petersburg: Tipografija Morskogo Ministerstva [in Russian].
27. Mahan, Alfred Thayer. United States naval officer. *Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/biography/Alfred-Thayer-Mahan> [in English].
28. Mahan, A. (1892). *The influence of sea power upon the French revolution and empire: 1793–1812*. L.: Sampson Low, Marston [in English].
29. Fiske, Bradley Allen. United States naval officer. *Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/biography/Bradley-Allen-Fiske> [in English].
30. Richmond, H. W. (1934). *Sea Power in the Modern World*. L.: G. Bell & Sons [in English].
31. Richmond, Herbert William. *Dreadnought Project*. Retrieved from http://dreadnoughtproject.org/tfs/index.php/Herbert_William_Richmond [in English].
32. Acworth, B. C. (1940). *The Navy's Here*. L.: R. Tuck and Sons [in English].
33. Alden, C. S. (1943). Westcott A. F. *The United States Navy: A History*. Chicago: J. B. Lippincott Company [in English].
34. Ropp, T. (1987). *The Development of a Modern Navy: French Naval Policy 1871–1904*. Annapolis: Naval Institute Press [in English].
35. Marder, A. J. (1940). *The Anatomy of British Sea Power: A History of British Naval Policy in the Pre-Dreadnought Era, 1880–1905*. NY.: A. A. Knopf [in English].
36. Baxter, J. P. (1933). *The Introduction of the Ironclad Warship*. Cambridge: Harvard University Press [in English].
37. Puleston, W. D. (1947). *The Influence of Sea Power in World War II*. New Haven: Yale University Press [in English].
38. *William Dilworth Puleston*. Retrieved from <https://valor.militarytimes.com/hero/9949> [in English].